

บทที่ ๓

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับพิธีพุทธาภิเษก

พุทธาภิเษก มาจากคำว่า พุทธ + อภิเษก ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ (ราชบัณฑิตยสถาน , ๒๕๓๕ : ๖๐๑) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “พุทธ, พุทธ-, พุทธะ น. ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน (ใช้เฉพาะพระพุทธเจ้า)” ในที่นี้หมายถึงพระพุทธรูป ส่วนคำว่า “อภิเษก” แปลว่า “การรดน้ำ การได้บรรลุนิติภาวะ การแต่งตั้งโดยการทำพิธีรดน้ำ” เช่น พิธีบรมราชาภิเษกในการขึ้นเสวยราชย์ของพระเจ้าแผ่นดิน (พระธรรมปิฎก ประยุทธ์ ปยุตฺโต, ๒๕๔๐ ข : ๓๘๑) เมื่อแปลโดยรวม “พุทธาภิเษก” ก็คือการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระพุทธรูปโดยการรดน้ำพระพุทธรูป แต่การปฏิบัติจริงในแต่ละท้องถิ่นมีพิธีกรรมมากกว่านั้น

ธรรมเนียมการประกอบพิธีอภิเษกนั้น สันนิษฐานว่าน่าจะมีต้นเค้ามาจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งได้ประกอบพิธีราชสูยะหรือพิธีอินทราชาภิเษกแก่ผู้ที่ได้รับเลือกให้เป็นกษัตริย์ ซึ่งมีสถานภาพสูงกว่าบุคคลธรรมดา โดยมีการประกอบพิธีสงฆ์ราชาภิเษกเป็นสำคัญ (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, ๒๕๒๕ : ๗-๕๕ และฉันทะวิมล จันทวิมล, ๒๕๓๐ : ๑๓-๑๕) พิธีนี้ได้ถือปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในประเทศอินเดีย อันเป็นต้นแบบของวัฒนธรรมส่วนหนึ่งในแถบภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูป ตามข้อสันนิษฐานต่างๆ ตลอดจนถึงคตินิยมเกี่ยวกับการประกอบพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นภาพรวมและแนวคิดของพุทธศาสนิกชนเกี่ยวกับพิธีพุทธาภิเษกซึ่งเป็นพิธีกรรมในการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่วัตถุ ที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า การอภิเษกในที่นี้จึงมีความหมายว่า ทำให้มีสถานภาพสูงขึ้นเหนือกว่าภาวะจริงของสิ่งที่ปรากฏ โดยได้ทำการศึกษาวิจัยในส่วนของพระบรมพุทธรูปในศาสนาพุทธเถรวาท ดังนี้

๓.๑ ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับความเป็นมาของพิธีพุทธาภิเษก

จากการศึกษาค้นคว้าหลักฐานต่างๆ ปรากฏว่าในสมัยพุทธกาลเรื่อยมา จนกระทั่งถึงครั้งที่มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นครั้งแรกในสมัยคันธาระนั้น ไม่ปรากฏว่ามีการประกอบพิธีพุทธาภิเษกให้แก่พระพุทธรูปที่สร้างขึ้น อาจเป็นเพราะว่าพุทธบริษัททั้งหลายมีคตินิยมว่าพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นมาจากสำเร็จเป็นองค์แล้วนั้น ย่อมเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าโดยตรง ถือเป็นรูปเคารพในพระพุทธศาสนา (พระภัททันตะธัมมานันทมหาเถระ, ๒๕๔๓ : ๗๐ - ๗๑) แม้บางครั้งสิ่งที่นำมา

สร้างเป็นพระพุทธรูปนั้นจะเป็นวัตถุที่ไม่มีค่าก็ตาม แต่พุทธศาสนิกชนผู้มีความเคารพเลื่อมใสในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ย่อมจะให้การยอมรับนับถือว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธรเจ้า ด้วยจิตอันบริสุทธิ์ ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมล้านนาเรื่องอลองพระเจ้าดินเหนียว ได้กล่าวถึงชายทุกคนหนึ่งนำดินเหนียวมาปั้นเป็นพระพุทธรูป แล้วได้ทำการสักการะอธิษฐานตั้งความปรารถนาขอให้ตนเองพ้นจากสภาพจากความเป็นคนจน ก็ปรากฏว่าการอธิษฐานต่อพระพุทธรูปที่ทำด้วยดินเหนียวนั้น สำเร็จสมตามความประสงค์ทุกประการ จะเห็นได้ว่ารูปเคารพของพระพุทธรเจ้าจะปรากฏอยู่ในสภาพของสภาพใด รูปปั้น รูปแกะสลัก รูปพิมพ์ หรือรูปอื่นใดก็ตาม ย่อมเป็นรูปเคารพแทนพระพุทธรองค์โดยสมบูรณ์ ในคัมภีร์ไบเบิลล้านนาเรื่องอานิสงส์สร้างพระพุทธรูปนั้น กล่าวว่า พระพุทธรเจ้าตรัสเทศนาแก่พระอานนท์และพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า อานิสงส์ในการสร้างพระพุทธรูปนั้น อาจบันดาลให้ผู้สร้างพระพุทธรูปด้วยตนเอง หรือมอบให้ผู้อื่นสร้างไม่ว่าพระพุทธรูปองค์นั้นจะสร้างด้วยทองคำ ทองเหลือง เงิน แก้ว หิน ไม้ และดิน ย่อมมีอานิสงส์มากนัก (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๑๕, ๒๕๔๒ : ๗๘๕๔)

แต่ด้วยความที่พระพุทธศาสนามีจุดกำเนิดในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นประเทศที่เต็มไปด้วยลัทธิความเชื่อและศาสนาต่างๆ มากมาย ความผสมกลมกลืนกันระหว่างศาสนา ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรม ย่อมเกิดมีขึ้นเป็นธรรมดา เมื่อพระพุทธศาสนามีอายุล่วงมาถึงพุทธกาล มีความเจริญรุ่งเรืองควบคู่ไปกับศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ซึ่งเป็นศาสนาดั้งเดิมของอินเดีย และในขณะที่มีการตั้งนิกายต่างๆ ขึ้นในพระพุทธศาสนา บางนิกายเช่นนิกายม้นตรยานซึ่งเน้นการท่องบ่นคาถาสารายมณฑ์เป็นสำคัญ เป็นเหตุให้ลัทธิธรรมเนียมและพิธีบางอย่างแทรกเข้ามาในส่วนของศาสนาพิธี นับว่าเพื่อให้เกิดความขัดแย้งและศักดิ์สิทธิ์ในเวลาที่จะประกอบพิธีกรรม จนกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาพิธีในทางพระพุทธศาสนา (พระญาณวโรดม, ๒๕๓๘ : ๖ - ๒๒๒)

ในอินเดียมีการแบ่งกลุ่มชนออกเป็นวรรณะต่างๆ คือกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ชูทธรรมเนียมอินเดียโบราณมีพิธีสถาปนาอำนาจให้กับหัวหน้ากลุ่มชน ดังพบว่าในยุคพระเวท มีการสถาปนา กษัตริย์ คือพระราชผู้ปกครองแคว้นแคว้น โดยผ่านทางพิธีราชาภิเษก เรียกพิธีนี้ว่าราชสูยะ หรืออินทราชาภิเษก มีการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับเทวรูปในศาสนาพราหมณ์ ที่เรียกกันว่าพิธีเทวาภิเษก มีการรคน้ำและเครื่องสหายรุ่มงคลให้กับบุคคลในวรรณะพราหมณ์ที่ผ่านการศึกษาศาสนาไตรเพททางคศาสตร์แล้ว ในราชสำนักของอินเดียก็มีคนในวรรณะพราหมณ์ที่มีความรู้และความชำนาญเป็นผู้ประกอบพระราชพิธีต่างๆ พิธีเหล่านี้จึงดูเหมือนจะเป็นอารยธรรมของกลุ่มชนที่อยู่ในฐานะผู้ปกครองและนักบวชชั้นสูง แนวคิดนี้อาจมีอิทธิพลต่อศาสนาต่างๆ ในแง่ที่จะสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับรูปเคารพในศาสนาของตน พระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน จะเห็นได้ว่าเมื่อแรกเริ่มมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาในสมัยคันธาระนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงการ

ประกอบพิธีพุทธาภิเษก สมัยต่อมาเมื่อแนวความคิดเกี่ยวกับการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับรูปเคารพในศาสนาแพร่หลายไป น่าจะเป็นเหตุที่ทำให้เกิดมีพิธีพุทธาภิเษกให้กับพระพุทธรูป ซึ่งเป็นรูปเคารพแทนพระองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จนกระทั่งเมื่อมีการนำเอาพระพุทธรูปไปเผยแพร่ยังประเทศต่างๆ ก็มีการรับเอาธรรมเนียมนี้ไปปฏิบัติ โดยประยุกต์ให้เข้ากับประเพณีและวัฒนธรรมของประเทศนั้นๆ จึงเกิดมีพิธีพุทธาภิเษกขึ้นในประเทศต่างๆ ที่มีการนับถือพระพุทธศาสนา โดยปรับปรุงการสาธยายมนต์ในศาสนาพราหมณ์ มาเป็นการเจริญพระพุทธรูป การเสกน้ำเทพมนต์มาเป็นเสกน้ำพระพุทธรูป รวมไปถึงการพรมน้ำพระพุทธรูป จากห้วยคาแทนการหลั่งน้ำเทพมนต์จากหอยสังข์ เมื่อพิธีพุทธาภิเษกแพร่กระจายไปในประเทศต่างๆ ก็มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับขนบธรรมเนียมของท้องถิ่นนั้นๆ สันนิษฐานว่าในประเทศไทย น่าจะมีพัฒนาการของพิธีพุทธาภิเษกดังกล่าวมา (เทพย์ สาริกบุตร, ๒๕๒๘ : ๕ - ๒๑)

๓.๒ พิธีพุทธาภิเษกตามแนวคิดของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

หลังจากที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระพุทธศาสนาได้แบ่งออกเป็น ๒ นิกายใหญ่ๆ คือนิกายเถรวาท และนิกายมหายาน จนกระทั่งล่วงมาประมาณปีพุทธศักราช ๒๓๕ ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ณ อโศการาม เมืองปาตลีบุตร ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อสังคายนาเสร็จแล้วพระองค์ได้อาราธนาพระสงฆ์เป็นสมณทูตนำเอาพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ตามประเทศต่างๆ จนเจริญรุ่งเรือง คือ

๑. พระมัชฌันติกเถระพร้อมด้วยคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นกาสีมีระ และแคว้นคันธาระ ปัจจุบันนี้คือดินแดนแถบตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย เลยเข้าไปถึงบางส่วนของประเทศอัฟกานิสถาน

๒. พระมหาเทวะเถระพร้อมด้วยคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นมทิสมนทล และดินแดนแถบกลุ่มแม่น้ำโคธาวารี ปัจจุบันนี้คือแคว้นไมซอร์หรือมานธาดาในทางภาคใต้ของประเทศอินเดีย

๓. พระรักขิตเถระพร้อมด้วยคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ วนวาลีประเทศ ปัจจุบันนี้คือแคว้นกนราเหนือ ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย

๔. พระธรรมรักขิตเถระพร้อมด้วยคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ อปรันตคชนบท ปัจจุบันนี้คือดินแดนแถบชายทะเลเหนือเมืองบอมเบย์ในประเทศอินเดีย

๕. พระมหาธรรมรักขิตพร้อมด้วยคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นมหาราษฎร์ ปัจจุบันนี้คือดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือของเมืองบอมเบย์ในประเทศอินเดีย

๖. พระมหารักษ์จิตพร้อมด้วยคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ โยนกประเทศ คือแคว้นของฝรั่งเศสชาติกรีกในทวีปเอเชียกลางเหนือประเทศอิหร่านขึ้นไปจนถึงเตอร์กีสถาน

๗. พระมัทธิมเถระ พร้อมด้วยคณะ คือพระกัสสปโคตรเถระ พระมูลกเทวเถระ พระทนต์ภิกษุเถระ พระเทวะเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนแถบภูเขาหิมาลัย

๘. พระโสณเถระ และพระอุตตรเถระ พร้อมด้วยคณะ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ คือดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบันนี้

๙. พระมหินทเถระ พร้อมด้วยคณะคือพระอริฏฐเถระ พระอุทริยเถระ พระสัมพลเถระ พระทัตถสารเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป

(พิฑูร มลิวัดย์ และไสว มาลาทอง, ๒๕๓๕ : ๒๖-๒๘)

พบว่าบางแห่งได้ยกย่องพระพุทธศาสนาให้เป็นศาสนาประจำชาติ และมีการสร้างพระพุทธรูปซึ่งเป็นรูปเคารพแทนองค์พระศาสดาขึ้นไว้สำหรับกราบไหว้บูชาตามธรรมเนียมนิยมความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและอิทธิพลของวัฒนธรรมที่ได้รับถ่ายทอดมารวมกับพิธีกรรมความเชื่อที่มีอยู่ก่อนแล้วในท้องถิ่น ทำให้เกิดระบบสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระพุทธรูปแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น จากการศึกษาวิจัยพบว่ามิดังนี้คือ

๓.๒.๑ พิธีพุทธาภิเษกตามแนวคิดของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศไทย

ลังกาเป็นประเทศหนึ่งที่นับพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท นับตั้งแต่พระมหินทเถระพร้อมด้วยคณะนำเอาพระพุทธศาสนามาเผยแผ่ ณ ดินแดนแห่งนี้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๕ เป็นต้นมา พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนกระทั่งประมาณ พ.ศ. ๒๒๕๔ พระพุทธศาสนาเสื่อมลงทั้งประเทศเหลือเพียงแต่ตามนครธมรูปเดียว ลังกาได้ส่งราชทูตเข้ามาขอพระสงฆ์จากประเทศไทยในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระองค์ได้อาราธนาพระอุบาลีเถระพร้อมทั้งคณะ ไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในลังกา ทำให้ธรรมเนียมการปฏิบัติศาสนพิธีในทางพระพุทธศาสนาคล้ายคลึงกับประเทศไทยเป็นส่วนใหญ่ (พระมหาสมเถียม แสนจดี, ๒๕๓๑ : ๓๕ - ๔๕)

ในแง่ของพิธีพุทธาภิเษกในประเทศไทย พบว่าไม่ค่อยเน้นรูปแบบพิธีกรรมมากนัก เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาใหม่ พระสงฆ์ลังกาจะประกอบพิธีพุทธาภิเษกด้วยการเจริญพระพุทธรมณฑ์โดยพระสงฆ์จำนวน ๕ รูป หรือ ๘ รูป นั่งสวดภายในอาสนะไม้แปดเหลี่ยมมีเสาและมีหลังคาครอบ มีลูกกรงล้อมรอบ มีช่องทางเข้า การเจริญพระพุทธรมณฑ์นี้จะกระทำภายในอาคารซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ใหม่ แล้วตั้งตั้งไม้ดังกล่าวพร้อมทั้งปูลาดอาสนะไว้บริเวณด้านหน้าพระพุทธรูปองค์นั้น พระสงฆ์จะเจริญพระพุทธรมณฑ์และเสกน้ำพระพุทธรมณฑ์

บทสวดที่ใช้เจริญพระพุทธมนต์นั้นส่วนใหญ่เป็นคาถาที่ปรากฏในพุทธประวัติ คัดเอาตอนท้องคัมภีร์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเปล่งอุทาน มีบทอเนกชาติ ตัสมาริ และบทปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น เมื่อพระสงฆ์ทำการเจริญพระพุทธมนต์จบแล้ว พระมหาเถระผู้เป็นประธานสงฆ์จะเชิญน้ำพระพุทธมนต์นั้นบรรจุลงในหอยสังข์ นำไปหลังลงที่พระอังสาทั้ง ๒ คือบ่าขวาและซ้ายของพระพุทธรูปตามลำดับ มีการใช้ขี้ผึ้งปิดพระเนตรของพระพุทธรูป และมีการสวดเบิกพระเนตรเหมือนไทยเรา ทั้งนี้ในบางแห่งอาจมีการประโคมดนตรีประกอบบ้างก็ได้^๑

๓.๒.๒ พิธีพุทธาภิเษกตามแนวคิดของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศไทย

พม่าก็เป็นประเทศหนึ่งที่พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นมั่นคงมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน คนโดยทั่วไปตั้งแต่พระราชมหากษัตริย์ตลอดจนถึงประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง โดยมากจะเน้นการปฏิบัติธรรมเป็นส่วนใหญ่ เกี่ยวกับพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปนั้นพม่ามีแนวปฏิบัติ ดังที่พระอาจารย์ภักทันทะธัมมานันทมหาเถระสาสนราช สิริบวรธัมมาจริยะ อัครมหาบัณฑิต (๒๕๔๓ : ๗๐) กล่าวว่า

...ชาวพุทธมักกล่าวว่า ต้องทำพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูป หรือพระเจดีย์ ก่อนจึงจะเป็นพระพุทธเจ้าที่แท้จริง...ที่จริงไม่ใช่เช่นนั้น ตั้งแต่สร้างพระพุทธรูป หรือพระเจดีย์เสร็จ สิ่งเหล่านี้จัดว่าเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าแล้ว จะทำพิธีพุทธาภิเษกหรือไม่ก็ตามไม่สำคัญนัก พุทธบริษัทจึงไม่ควรแสดงความไม่เคารพนับถือ ควรเคารพบูชาจนอดใจให้เหมือนเป็นองค์พระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนมอยู่ ประเพณีการทำพิธีพุทธาภิเษกนี้ไม่ใช่มีมาแต่สมัยพุทธกาลแต่ได้อุบัติขึ้นในราว พ.ศ. ๒๑๒๒ ในขณะที่ลัทธิอื่นมีประเพณีการบูชาดาวนพเคราะห์... พระสงฆ์ในยุคนั้นได้ปรึกษากันทำพิธีบูชาพระพุทธเจ้า ๘ พระองค์ และปรับเปลี่ยนมาเป็นการพิธีพุทธาภิเษกแทน โดยในพิธีพระสงฆ์ผู้ทำพิธีจะมานั่งต่อหน้าพระพุทธรูป เพื่อสวดมนต์ สาระยบายบทพระพันธรร้อยกรองและร้อยแก้ว เป็นต้นว่า อเนกชาติ ตัสมาริ...นอกจากนั้นแม้ในการสร้างพระเจดีย์ก็มักจะนิมนต์พระสงฆ์ทำพิธีพุทธาภิเษกอีกด้วย ประเพณีนี้ได้สืบทอดมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน จัดว่าเป็นประเพณีที่ดีงามอย่างหนึ่ง ในเวลาทำพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปหรือพระเจดีย์เพื่อไว้เคารพบูชา พระสงฆ์ผู้ทำพิธีนี้พึงน้อมจิตไปยังพระพุทธเจ้า

^๑ สัมภาษณ์ พระครูพุทธญาณโสภณ (ชวลิต จารุณโณ) อายุ ๔๕ พรรษา ๒๕ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดพระพุทธบาทตากผ้า ตำบลมะกอก อำเภอลำปาง จังหวัดลำพูน, ๑๓ มกราคม ๒๕๔๕.

ให้เหมือนพระองค์ยังดำรงพระชนม์อยู่ และระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าด้วยศรัทธา...ในพิธีพุทธาภิเษกพระเจดีย์และพุทธปฏิมา ๒๘ พระองค์ ที่ประดิษฐาน ณ วัดท่ามะโอแห่งนี้ พวกเราจะสาธยายมนสาอุทานและวงสาอุทานที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้ทรงเปล่งอุทานไว้ ตามธรรมเนียมที่พระโบราณจารย์ได้สืบทอดต่อๆ กันมาจนถึงปัจจุบัน...”^๔

แม้พม่าจะเป็นประเทศใหญ่ แต่แนวทางการประกอบพิธีพุทธาภิเษกนั้นก็เป็นดั่งเช่นที่กล่าวมา ในส่วนหัวเมืองชายแดนที่อยู่ติดกับภาคเหนือของประเทศไทย เช่น เมืองเชียงตุง เมืองยอง เมืองท่าเค่อ จากการที่ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในการประกอบพิธีพุทธาภิเษก ณ วัดหลวงเมืองท่าเค่อ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ พบว่ามีการจัดพิธีที่ค่อนข้างคล้ายคลึงกันกับล้านนาเป็นส่วนมาก และจากการสัมภาษณ์ท่านพระอาจารย์กัททันตะธัมมานันทมหาเถระ ศาสนราชสิริบรรพมัจฉริยะ อัครมหาบัณฑิต และพระมหาครูครูปาคันธรรตังสะ ต่างให้ข้อมูลตรงกันว่าพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปในประเทศพม่า เช่นที่เมืองร่างกุ้งนั้น นำเอารูปแบบและพิธีกรรมไปจากเชียงใหม่^๕

๓.๒.๓ พิธีพุทธาภิเษกตามแนวคิดของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศลาว

ลาวเป็นประเทศที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศไทย โดยเฉพาะเมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์ มีสถานภาพเป็นบ้านพี่เมืองน้องกันมาโดยตลอด การนับถือศาสนา ภาษาพูด ภาษาเขียน วิธีการดำเนินชีวิต ตลอดจนถึงขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรมส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับไทย เมืองหลวงพระบางจะมีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกับล้านนา เมืองเวียงจันทน์จะมีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกับภาคอีสาน นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้พิธีกรรมต่างๆ ในศาสนาคล้ายคลึงกับไทยดังกล่าว พิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปของลาวนั้น มีรูปแบบพิธีกรรมคล้ายคลึงกับล้านนาและอีสานกล่าวคือ จัดตั้งพระพุทธรูปองค์ที่จะประกอบพิธีพุทธาภิเษกนั้นไว้บนแท่นหรือสถานที่ที่เหมาะสมในอาคารเช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ หรือกุฏิ แล้วแต่กรณี เสร็จแล้วใช้ผ้าขาวพันรอบองค์พระพุทธรูป ใช้ด้ายสายสิญจน์พันรอบอีกครั้งหนึ่ง แล้วโยงด้ายสายสิญจน์ให้เป็นรัตนาลาคือข่ายแก้วเต็มทั่วบริเวณมณฑลพิธีในอาคารนั้น

^๔ สัมภาษณ์ พระอาจารย์กัททันตะธัมมานันทมหาเถระ ศาสนราชสิริบรรพมัจฉริยะ อัครมหาบัณฑิต อายุ ๘๑ พรรษา ๖๑ เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง, ๒๑ กันยายน ๒๕๔๔.

^๕ สัมภาษณ์ พระมหาครูครูปาคันธรรตังสะ สังฆนายกะเวียงเมืองยอง อายุ ๖๕ พรรษา ๔๕ เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุฐานหลวงหัวข่วง เจ้าคณะเวียงเมืองยอง ประเทศพม่า, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒.

พิธีจะเริ่มในตอนค่ำเวลาประมาณ ๑๙.๐๐ น. เป็นต้นไป พระสงฆ์จำนวน ๙ รูปขึ้นไป เจริญพระพุทธมนต์ ๑๒ ตำนาน ครบทุกบทโดยไม่ตัดตอน โดยเฉพาะบทธัมมจักกัปปวัตตนสูตร และบทมหาสมยสูตร เมื่อจบแล้วพระสงฆ์ ๔ รูปสวดคาถาพุทธาภิเษก ๔ วาร ไปจนรุ่งสว่าง

ในช่วงเช้าตรู่จะมีการเบิกพระเนตร โดยพระสงฆ์รูปหนึ่งซึ่งมีอายุพรรษาไม่มากนักจะ ขึ้นไปแก้ด้ายสายสิญจน์และผ้าขาวที่พันพระพุทธรูปออก พระสงฆ์พิธีเจริญชัยมงคลคาถา เมื่อจบ แล้วใช้น้ำมันจันทน์ชุบสำลีสะอาดทาทั่วบริเวณพระเนตรของพระพุทธรูป พระมหาเถระประสงฆ์ พรมน้ำพระพุทธมนต์ ถวายข้าวมธุปายาสแด่พระพุทธรูปและคักบาตรข้าวมธุปายาสแด่พระสงฆ์^{๑๑}

๓.๒.๔ พิธีพุทธาภิเษกตามแนวคิดของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทในประเทศไทย

พิธีพุทธาภิเษกที่ปรากฏในภาคต่างๆ ของประเทศไทยนั้น เป็นพิธีกรรมที่ประพศปฏิบัติ ติดต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งขั้นตอนของพิธีในแต่ละภาคมีทั้งเหมือนกันและต่างกัน ผู้วิจัยได้สรุปความสังเขปของพิธีพุทธาภิเษกตามภาคต่างๆ มาแสดงไว้ดังนี้

๓.๒.๔.๑ พิธีพุทธาภิเษกในภาคกลาง^{๑๒}

พิธีพุทธาภิเษกที่ใช้ในภาคกลางนั้น แต่ละขั้นตอนต่างให้ความสำคัญแก่ไหร ผู้ทำนาย โดยมีหน้าที่กำหนดเวลา ขั้นตอน สถานที่ เป็นต้น ซึ่งในตอนเริ่มต้นไหรจะกำหนดฤกษ์ เป็น ๓ ระยะ ดังนี้

ระยะที่ ๑ กำหนดวันที่มีฤกษ์งามยามดี และกำหนดเวลาให้นายช่างผู้หล่อ พระพุทธรูป จัดแจงหุ่นเพื่อเป็นแกนในการหล่อพระพุทธรูป เมื่อใกล้จะถึงเวลาได้ฤกษ์กระทำการ ไหรจะให้จัดเครื่องสังเวทเวทอาวश्यकษประจำฤกษ์ก่อน โดยให้เจ้าภาพเป็นผู้จุดธูปเทียนบูชา กล่าวคำอธิษฐาน ต่อมาจึงเป็นหน้าที่ของไหรซึ่งทำหน้าที่พรามณ์ด้วย กล่าวโศลกบูชาเทวดา พร้อมกล่าวคำอุษฎฐิสังเวทวงสรวงเทวดา จากนั้นเมื่อได้เวลาปฐมฤกษ์ก็ให้เป็นหน้าที่ของช่างหล่อ

^{๑๑} สัมภาษณ์พระแก้ว วชิรญาณ โท.บ. อายุ ๒๕ พรรษา ๕ พระสงฆ์ชาวลาวซึ่งมาจำพรรษาอยู่ ณ วัดชมพู อำเภอมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่, ๕ กันยายน ๒๕๔๔.

^{๑๒} เกี่ยวกับพิธีพุทธาภิเษกในภาคกลางนี้ ผู้วิจัยได้สรุปความจากหนังสือพุทธาภิเษกพิธีฉบับสมบูรณ์ (เทพย์ สาริกบุตร , ๒๕๒๘ : จำนวน ๓๒๕ หน้า)

ระยะที่ ๒ กำหนดวันที่มีฤกษ์ดีอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเตรียมการลงยันต์ ๑๐๘ และ น ปฐมี ตามแบบพิธีโบราณ โดยชั้นเดิมใช้ลงในแผ่นนวโลหะจนกระทั่งเสร็จครบถ้วนบริบูรณ์ แล้วลบให้หายไปบนแผ่นนวโลหะ แล้วจึงจารึกปฐมอักษรลงลงในภายหลัง เขียนครั้งสุดท้ายจะไม่ลบ คงปล่อยไว้จนกระทั่งนำเข้าพิธีหลอมในเตา

ระยะที่ ๓ หากฤกษ์กำหนดวันและเวลาหล่อพระโดยทำเป็น ๒ ระยะ คือ

ก. หากฤกษ์จุดเทียนชัยเริ่มพิธี มีการบวงสรวงเทวดา โดยจัดตั้งศาลเพียงตามีเครื่องบัตร์พลีบูชาพระเกตุ พระภูมิ บัตร์พลีกรูปร่างอย่างละ ๑ ชุดวางบนศาลนั้น โดยมีโหรเป็นผู้กล่าวบูชา เมื่อโหรกล่าวคำบูชาจบจึงลั่นฆ้องขึ้น เริ่มจุดเทียนชัยและพราหมณ์เป็นผู้เป่าสังข์ แกว่งบัณเฑาะว์ ในขณะที่กำลังจุดเทียนชัยนั้นพระสงฆ์ก็สวดชัยมงคลคาถากำกับไปด้วย

ข. หากฤกษ์เวลาเททองหล่อพระ ฤกษ์นี้เป็นฤกษ์สำคัญที่สุด โดยจะจัดตั้งเครื่องตั้งเววแล้วเจ้าภาพหรือผู้เป็นประธานในงานจุดเทียนเงิน เทียนทอง จุดธูปปักตามเครื่องตั้งเวว โหรกล่าวคาถาบูชาฤกษ์ให้จบก่อนได้ฤกษ์ และเมื่อได้ฤกษ์นั้นแล้ว ให้ลั่นฆ้องขึ้นเป็นสำคัญ พราหมณ์เป่าสังข์ แกว่งบัณเฑาะว์ คณะพระสงฆ์ในพิธีเจริญชัยมงคลคาถา ช่างทำการเทน้ำตั้งแต่วเวลาปฐมฤกษ์เป็นต้นไป พิธีส่วนใหญ่จะเน้นตรงจุดนี้เป็นสำคัญ

เมื่อหล่อเสร็จแกะพิมพ์ออก ตกแต่งขัดเกลารให้เสร็จเรียบร้อยสวยงามดีแล้ว ก็จะอาราธนาพระพุทธรูปองค์นั้นไปประดิษฐานบนแท่นรัตนบัลลังก์ในพระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ ภูมิสงฆ์ หรือสถานที่ที่กำหนดไว้ แล้วก็จะหาฤกษ์ทำการสมโภชพระพุทธรูปใหม่ โดยอาราธนาพระสงฆ์มาเจริญพระพุทธรมนต์ จุดเทียนชัยมหามงคล เทียนนพหรรษณ สวดคาถา พุทธาภิเษก เปิกพระเนตร และพรมน้ำพระพุทธรมนต์ เป็นอันเสร็จพิธี

๓.๒.๔.๒ พิธีพุทธาภิเษกในภาคอีสาน^{๑๒}

การประกอบพิธีพุทธาภิเษกในภาคอีสานนั้น กล่าวได้ว่าเป็นพิธีที่สำคัญพิธีหนึ่งทางพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่จะจัดควบคู่ไปกับพิธีตัดลูกนิมิตและผูกพัทธสีมา การจัดรูปแบบและการประกอบพิธีกรรมมีส่วนคล้ายกันกับพิธีพุทธาภิเษกของลาว โดยเริ่มตั้งแต่การอาราธนาพระพุทธรูปที่จะทำพิธีพุทธาภิเษกนั้นให้ประดิษฐานอยู่บนแท่นอันสมควรแก่การยกย่อง แล้วใช้ผ้าขาวพันหุ้มองค์พระโดยรอบ พันด้วยสายสิญจน์อีกครั้งหนึ่ง จัดบริเวณมณฑลพิธีให้เรียบร้อย

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูมงคลเขมคุณ (บุญเลิศ เขมจาโร) ป.ธ. ๖, น.ธ. เอก, พธ.บ. อายุ ๕๔ พรรษา ๓๔ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย เจ้าอาวาสวัดศรีสุเมตต์ เจ้าคณะอำเภอเมืองหนองคาย จังหวัดหนองคาย, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๔.

บริเวณหน้าพระประธานล้อมรั้วราชวัตรให้เป็นที่กำหนดเขตมณฑลพิธี ตั้งโต๊ะหมู่บูชา ตั้งเทียนชัย มหามงคล ๑ เล่ม เทียนบูชาพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ๕ เล่ม เทียนนวทรุณ ๘ เล่ม บาตรน้ำมนต์ ใหญ่ ๑ ใบ บาตรศรีคัน ๘ คัน มะพร้าวอ่อน ๘ ลูก หญ้าคาเขียว ๘ กำ อาจมีเตียงหรือแคร่ตั้งไว้ ตรงกลางมณฑลพิธีเพื่อวางวัดมณฑลที่มีผู้นำมาฝากเข้าร่วมพิธีด้วย

พิธีจะเริ่มตั้งแต่เวลา ๒๐.๔๕ น. เป็นต้นไป มีการจุดเทียนชัยมหามงคล พระสงฆ์เจริญภาตุดูเทียนชัย และเจริญพระพุทธมนต์ ๑ คำนาน ๑๒ คำนาน ตั้งแต่บท นโม เม เรื่อยไปจนถึงบทเมตตาทพรหมวิหาร โดยไม่คัดตอน จากนั้นจะอาราธนาพระมหาเถรจารย์ ๔ รูป นั่งปรกเจริญสมาธิอธิษฐานจิต ณ ธรรมาสน์ ซึ่งตั้งไว้ ๔ มุมของมณฑลพิธี จากนั้นอาราธนา พระพิธีธรรม ๔ รูปสวดคาถาพุทธาภิเษก ๓ วาร ในระหว่างสวดคาถาพุทธาภิเษกแต่ละวารนั้น อาจมีการบรรยายธรรมเกี่ยวกับเรื่องพุทธาภิเษกไปด้วยก็ได้ พิธีจะดำเนินเรื่อยไปจนถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. จึงทำพิธีเบิกพระเนตร โดยให้พระภิกษุรูปหนึ่งขึ้นไปเปลื้องด้ายสายสิญจน์และ ผ้าขาวที่ห่อหุ้มองค์พระพุทธรูปออก พระมหาเถระประธานสงฆ์จะใช้ไม้ไผ่ซึ่งพันสำลีไว้ที่ปลาย ด้านหนึ่ง ชูบน้ำมะพร้าวแล้วเช็ดพระเนตรของพระพุทธรูป พร้อมทั้งพรมน้ำพระพุทธมนต์ไปยัง พระพุทธรูป และวัดมณฑลทั้งหมด พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา คับเทียนชัย ถวายไทยทานแด่ พระสงฆ์ผู้ประกอบพิธี หลังจากนั้นพระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีออกกราบบิณฑบาตร ฉันทัดอาหารเข้า เป็นอันเสร็จพิธีเพียงเท่านี้

ในบางท้องถิ่นที่พุทธศาสนิกชนมีเชื้อสายเขมร จะประกอบพิธีพุทธาภิเษกที่เรียกว่า“บูเปรียะ” ซึ่งเน้นการเบิกพระเนตรเป็นสำคัญ พิธีดังกล่าวนี้จะมีการจัดมณฑลพิธีแบบเรียบง่าย มีเครื่องประกอบพิธีไม่มากนัก มีการเจริญพระพุทธมนต์สมโภชและการเบิกพระเนตรพระพุทธรูป เป็นเสร็จพิธี (สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม ๑, ๒๕๔๒ : ๒๔๔๕)

๓.๒.๔.๓ พิธีพุทธาภิเษกในภาคใต้^{๓๓}

ภาคใต้ของประเทศไทยเป็นดินแดนที่พระพุทธศาสนานิกายมหายาน และนิกาย เถรวาทเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบันนี้ เกี่ยวกับพิธีพุทธาภิเษกในภาคใต้นั้นจากการ ศึกษาวิจัยพบว่า การประกอบพิธีส่วนใหญ่เหมือนกันกับภาคกลาง เพียงแต่ลดขั้นตอนบางอย่าง ลงบ้างเพื่อความเหมาะสม แต่พิธีส่วนใหญ่ก็ยังคงมีการตั้งเครื่องบูชาเทวดา เครื่องบูชาพระพุทธ การเจริญพระพุทธมนต์ และการเบิกพระเนตร ซึ่งไม่แตกต่างไปจากภาคกลาง

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูกิตติพิบูลย์ (สุทิน เขมจาโร) อายุ ๔๕ พรรษา ๒๕ เลขานุการ เจ้าคณะอำเภอพระพรหม วัดหน้าพระบรมธาตุ อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช, ๑๓ กันยายน ๒๕๔๔.

จากการศึกษาวิจัยพบว่าการประกอบพิธีพุทธาภิเษกที่ปรากฏในภาคต่างๆ ของประเทศไทย ส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน เน้นความสำคัญไปที่การเจริญพระพุทธมนต์ การทำพิธีเบิกพระเนตร และการพรมน้ำพระพุทธมนต์ อุปกรณ์ที่ใช้และการประกอบพิธีแต่ละขั้นตอน อาศัยเรื่องราวที่ปรากฏในพุทธประวัติมาเป็นการดำเนินงาน ส่วนการประกอบพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนานั้น มีเอกลักษณ์ของการประกอบพิธีกรรมที่โดดเด่นเป็นพิเศษ ดังที่ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงต่อไป

๓.๒.๔.๔ พิธีพุทธาภิเษกในล้านนา

ในล้านนาไทยเรียกพิธีพุทธาภิเษกนี้ว่า “การอบรมสมโภชพระเจ้า” หรือ “การบวชพระเจ้า” พิธีพุทธาภิเษกมักจัดให้มีขึ้นในโอกาสทำบุญฉลองถาวรวัตถุของทางวัด ที่เรียกกันว่า “ปอยหลวง” เช่น ปอยหลวงพระวิหาร ปอยหลวงพระอุโบสถ ซึ่งมักจะมีการสร้างหรือซ่อมแซม พระพุทธรูปขึ้นใหม่ วัตถุประสงค์ของการทำพิธีพุทธาภิเษกก็เพื่ออาราธนาพระพุทธรูปและความศักดิ์สิทธิ์ให้เข้ามาประดิษฐานในองค์พระพุทธรูป เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างสมบูรณ์ (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม ๑๕, ๒๕๔๒ : ๓๖๘๑ - ๓๖๘๕)

อุดม รุ่งเรืองศรี กล่าวว่า

การบวชพระเจ้า หมายถึง การทำพิธีอบรมสมโภชพระพุทธรูป จากที่ทำขึ้นด้วย ดิน อิฐ ปูน ไม้ แก้ว หรือโลหะ ให้กลายเป็นสิ่งแทนพระพุทธเจ้า เมื่อช่างได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาขึ้นแล้วด้วยวัตถุใดก็ดี ก็จะทำพิธีบวชพระเจ้า หรืออบรมสมโภช ในการนี้จะมีการทำพิธีอย่างการบวช มีการตั้งเครื่องสูงที่เรียกว่า พัดข้าวจวมอ มีการสวดมนต์ตลอดคืนที่เรียกกันว่าสูตรเบิก โดยเฉพาะในการอบรมสมโภชพระประธานในพระวิหารนั้น จะมีการใส่หัวใจพระเจ้าด้วยแก้วมณี และสิ่งที่มีค่าต่าง ๆ ไว้ในบริเวณอกของพระพุทธรูป มีพิธีกว้นข้าวมธุปายาส และมีการเบิกพระเนตรด้วยการเปิดจีวรที่ปิดพระเนตรไว้ และใช้แว่นสายตาสะทอนแสงอาทิตย์ยามรุ่ง เข้ากระทบพระเนตรของพระพุทธรูปมานั้นด้วย (สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ - เล่มที่ ๗, ๒๕๔๒ : ๓๓๓๒ และเล่มที่ ๘, ๒๕๔๒ : ๔๒๘๑ - ๔๓๐๒)

มณี พยอมยงค์ (๒๕๓๘ : ๔๘ - ๕๘) กล่าวว่า

พระพุทธรูป...เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ต้องทำพิธีเพิ่มพูนภาพหรือพุทธานุภาพ คือจะต้องเข้าสู่พิธีพุทธาภิเษก เหมือนกับเทวภิเษกของชาวอินเดีย จึงจะเป็นพระพุทธรูปที่สมบูรณ์ การทำพิธีพุทธาภิเษกนี้ ล้านนาไทยเรียกว่า“พิธีบวชพระเจ้า” นับเป็นพิธีสำคัญและยิ่งใหญ่นับแต่โบราณกาลมา การสร้างพระพุทธรูปที่ทำด้วยไม้ ด้วยปูน ด้วยโลหะ ต่างๆ ขึ้นมา แม้จะสำเร็จงดงามปานใดก็ดี หากไม่ได้รับการพุทธาภิเษกหรือทำพิธีบวชหรืออบรมก่อนแล้ว ยังไม่นับว่าศักดิ์สิทธิ์และควรแก่การกราบไหว้บูชา ถือว่ายัง“ดิบ”อยู่ หากทำการอบรมสมโภชแล้ว ถือว่ามีพุทธกฤตยานุภาพ มีพลังซ่อนอยู่อย่างสมบูรณ์ ใครจะกราบไหว้บูชาย่อมจะเกิดสวัสดิมงคลและบันดาลความสุขให้...การสมโภชพระพุทธรเจ้า บางแห่งเรียกว่า อบรมพระเจ้าหรือพุทธาภิเษก ความประสงค์คือต้องการให้พระพุทธรูปมีกฤตยานุภาพ สามารถให้สวัสดิมงคลแก่ผู้กราบไหว้บูชา พิธีดังกล่าวนี้ได้นำเอาสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรเจ้าเข้ามาในพิธี เช่น เครื่องอาสนา เป็นต้น ตลอดถึงมานั่งบริกรรมภาวนา ให้อำนาจมนต์ทั้งหลาย “ไหล” เข้าไปสู่พระพุทธรูปนั้น การสมโภชหรืออบรมพระเจ้าจึงถือเป็นประเพณีและพิธีกรรมสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของคนล้านนาไทย...

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (๒๕๓๖ : ๓๘ - ๕๖) กล่าวว่า

ในการสร้างพระพุทธรูป เมื่อสร้างเสร็จ...จะได้ทำพิธีอบรมสมโภช เรียกว่าบวชพระเจ้า...เพื่อให้พระพุทธรูปเกิดความศักดิ์สิทธิ์ควรค่าแก่การกราบไหว้บูชา ตอนกลางคืนจะมีการเทศน์และสวดมนต์ตลอดถึงเช้า มีการสวดเป็นทำนองที่ไพเราะเรียกว่าสวดเบิก หลังจากนั้นเวลาพระอาทิตย์ขึ้น จะทำพิธีเบิกพระเนตรพระเจ้าหรือ “เปิดตาพระเจ้า” ในตอนเช้าหลังจากที่ทำพิธีเบิกพระเนตรแล้ว จะมีการถวายข้าวพระเจ้าหลวงหรือข้าวมรุปายาสต่อไป...

(๑) ขั้นตอนการทำพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูป

การทำพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปในเขตล้านนาไทยนั้น จากการศึกษาวิจัยพบว่า มีขั้นตอนและพิธีกรรมส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน อาจมีเพิ่มเติมหรือตัดทอนออกไปบ้างตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น หรือตามความเหมาะสมของงานและสถานที่ที่จัดงานนั้น โดยมากแล้วจังหวัดต่างๆ ที่อดีตเรียกว่าอาณาจักรล้านนาอันประกอบไปด้วยเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา เชียงราย และแม่ฮ่องสอน การทำพิธีส่วนใหญ่จะคล้ายคลึงกันอาจจะมีข้อปลีกย่อยที่แตกต่างกันไปบ้างแต่ก็ไม่มากนัก ขั้นตอนการทำพิธีพุทธาภิเษกในล้านนามีดังนี้^๔

ขั้นตอนที่ ๑

เป็นการจัดเตรียมสถานที่ และวัสดุอุปกรณ์ที่จะใช้ในการประกอบพิธีพุทธาภิเษก สำหรับสถานที่นั้น ส่วนใหญ่จะใช้ศาสนสถานซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ที่จะประกอบพิธีพุทธาภิเษกนั้น เช่น พระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ ศาลาบาตร หอสวดมนต์ กุฏิสงฆ์ ฯลฯ โดยทำความสะอาดจัดเตรียมอาภาบริเวรให้เรียบร้อยสวยงาม ถ้าภายในวัดนั้นมีลานดินโพธิ์ด้วย ก็ให้ทำความสะอาดปิดกวาดบริเวณลานดินโพธิ์นั้นให้เรียบร้อย เพราะสมมติให้เป็นโพธิ์บัลลังก์ที่เจ้าชายสิทธัตถะประทับนั่งบำเพ็ญเพียรในวันตรัสรู้ การจัดเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ในพิธีพุทธาภิเษก มีรายละเอียดดังนี้

ภาพ ๘๕ การจัดเตรียมสถานที่ประกอบพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา

^๔ พิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา นี้ ผู้วิจัยได้สรุปจากหนังสือพิธีกรรมสมโภชพระพุทธรูป ๑ (พระอุดมวิมลคุณ, ๒๕๑๘ : จำนวน ๖๓ หน้า) หนังสือพิธีกรรมล้านนาไทย (พระครูสิทธิวิมล, ๒๕๓๓ : จำนวน ๕๔ หน้า) หนังสือสูตรมนต์ต้นสมโภชพระพุทธรูป สูตรเบิกพระเนตร ๑ (พระครูประจักษ์พัฒนคุณ, ๒๕๓๗ : จำนวน ๒๑๐ หน้า) และหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ (มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒ : เล่มที่ ๑, ๘ และ ๑๕)

๑. พระพุทธรูป องค์ที่จะทำพิธีพุทธาภิเษกนั้น ให้ใช้ผ้าสะอาดทำการเช็ดให้ทั่วทั้งองค์ แล้วนำเอาจีวรห่มเกล้าเป็นแผ่นปิดพระเนตร และพระกรรณของพระพุทธรูปไว้ด้วย ในขณะที่ปิดจีวรให้บริกรรมคาถา ว่า “ทิพพจกขุ สมณฑาจกขุ ปญญาจกขุ พุทธจกขุ ธมมจกขุ สงฆจกขุ ปวรทวาย สวหา” ๓ จบ

จากนั้นจึงเย็บผ้าขาวทำเป็นกรวยขอกแหยม สวมคลุมไว้ที่พระเศียรของพระพุทธรูปโดยถือตามสมมติว่าเป็นองค์เจ้าชายสิทธัตถะเมื่อครั้งยังเป็นนักบวชบำเพ็ญเพียรอยู่ ยังมีเกลศ คันทหา อวิชา ห่อหุ้ม ยังมีได้ดวงตาเห็นธรรม ในการนี้นิยมอาราธนาพระเถระผู้ใหญ่ซึ่งเป็นประธานสงฆ์ในพิธี สรงน้ำชำระร่างกายให้สะอาดเพื่อเป็นการขจัดมลทินต่างๆ ในร่างกายด้วยน้ำมะขามสัปปาย แล้วก็ดำเนินการปิดจีวรและสวมกรวยผ้าขาว จากนั้นให้ท่านเขียนคาถาปัจจุการ ๓ บท คือ

ปฏิจจสมุปปาต	คือบทสวด อวิชาปัจจุยา สงฆารา สงฆารปัจจุยา ฯลฯ
พุทธอุทานคาถา	คือบทสวด ยทา หเว ปาตุภวนติ ธมฺมา ฯลฯ
อนงกชาติ	คือบทสวด อนงกชาติ สํสาร์ ฯลฯ

คาค้างกล่าวนี้จะเขียนลงในสุวรรณบัตรหลายคำ คือแผ่นทอง(เหลือง) หรือหิรัญบัตรหลายเงิน ได้แก่แผ่นเงิน บางแห่งอาจอาจใช้ใบลานหรือใบตาลแทนก็ได้ วางหลายเงินหลายคำ ดังกล่าวไว้บนคัมภีร์พระพุทธรูป หากเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กก็ให้สอดไว้ที่ใต้ฐานพระ

๒. ถ้อยคำราชวัตร รอบแท่นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๔ ด้าน เพื่อเป็นการแบ่งกันให้ภายในรั้วราชวัตรเป็นเขตแดนที่บริสุทธิ์และศักดิ์สิทธิ์

๓. จัดตั้งโต๊ะหมู่บูชา ไว้บริเวณด้านหน้าพระพุทธรูปองค์ที่จะทำพิธีพุทธาภิเษก โต๊ะหมู่บูชาที่ตั้งกระถางรูป เชิงเทียน แจกันดอกไม้ พุ่มเงินพุ่มทอง และเครื่องบูชาตามสมควร ตั้งราวเทียนสำหรับปักเทียนจีวรอย่างดี จำนวน ๘ แท่ง เรียกว่า “เทียนนพหุคุณ” และหากมีการพุทธาภิเษกวัตถุมงคลอื่นๆ ร่วมด้วยก็ให้ ตั้งตู้เทียนชัยพุทธาภิเษกไว้ตรงบริเวณประตูรั้วราชวัตร ด้านหน้าพระพุทธรูป วางโองนํ้ามนต์ไว้ด้านซ้ายและด้านขวา ด้านละ ๑ ชุด พร้อมปักเทียนมงคลซ้ายขวาไว้ในโองนํ้ามนต์ด้วยโองละ ๑ แท่ง

๔. จัดตั้ง “อาสนาของคำ” คือพระแท่นบรรทมของพระพุทธเจ้า ปูด้วยเสื่อ ตั้งหมอนพิงสามเหลี่ยมไว้ ๑ ใบ ถ้านามักเรียกบริขารนี้รวมกันว่า “สาดอ่อนหมอนผา” อาราธนาพระพุทธรูปปางไสยาสน์วางไว้บนแท่นนี้ ๑ องค์ สองข้างของแท่นของคำตั้งเครื่องสูงจำลองคือ พัดข้าว จาวมร เฟิงฉัตร ตะแอ บังวัน ไม้เท้าไม้ว่า ไว้ด้านละ ๑ ชุด

๕. จัดเครื่องอัฐบริวารและของอันควรแก่สมณบริโภค คือผ้าไตรจีวร บาตร ธรรมกรก กรองน้ำ กล้องเข็ม ค้าย มีดโกน ไม้เท้า รองเท้า ตาลปัตร จันโตกสำหรับใส่ภัตตาหาร จันน้ำ ล้างหน้า ไม้สีฟัน เสื้อ หมอน หมอนสามเหลี่ยม ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ผ้านิสีทนะปูนั่ง มุ้ง คนโท กระโถน เป็นต้น ตั้งไว้ในที่อันสมควรด้านหน้าพระพุทธรูป

๖. จัดหาดันไธรัสและดันสาละ อย่างละ ๑ ดัน ขนาดสูงประมาณ ๑ - ๒ สอก ปักลงใน กระถางวางไว้ตรงหน้าพระพุทธรูปที่จะทำพิธีพุทธาภิเษก นำภูษาศดขาวขนาด ๑ สอก จำนวน ๘ ก้า มัดให้เรียบร้อย แล้ววางไว้ได้ริมดันไธรัส อารามนาพระพุทธรูปปางสมาธิ ขนาดหน้าตัก กว้าง ๕ - ๘ นิ้ว ๑ องค์ ประทับนั่งบนหม้ายาทุทธบัลลังก์ได้ดันไธรัสนั้น ด้านหน้าพระพุทธรูป ตั้งสูงหรือชันขนาดใหญ่ใต้น้ำให้เกือบเต็ม ๑ ใบ ใช้ขี้ผึ้งปั้นรูปพญานาคราช ๑ ตัว ใส่ลงในสรงนั้น และจัดหาถาดทองใบเล็ก จำนวน ๔ ใบ ทำให้งมซ้อนกัน ๑ ใบ ทำให้ลายน้ ๑ ใบ พร้อมกับ จัดหารูปปั้นหรือแกะสลักรูปม้ากัณฐกะ ๑ ตัว โลอุสุภราช ๑ ตัว วางไว้ในบริเวณนี้ด้วย

๗. ตั้งหม้อน้ำดินเผาใหม่ ๔ ใบ ใส่ น้ำให้เต็ม ใช้ผ้าขาวหุ้มปากหม้อ แล้วนำไปตั้งไว้ ๔ มุมของบริเวณพิธีภายในเขตรั้วราชวัตร น้ำที่ใส่ลงไปนั้นโดยมากใช้น้ำจากบ่อน้ำของ วัดอันมีชื่อเป็นมงคลนาม ๘ วัด (ในเขตเมืองเชียงใหม่หมายถึงวัดเชียงมั่น วัดหม้อคำดง วัดดวงดี วัดศรีเกิด วัดดัมภ์ วัดชัยพระเกียรติ วัดไชยมงคล วัดหมื่นล้าน วัดหมื่นเงินกอง) หรือน้ำจากคอยชะม้อบ่อน้ำทิพย์ ตำบลมะเจือแจ้ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน หรือน้ำศักดิ์สิทธิ์ ที่ปรากฏในท้องถิ่น

๘. จัดตั้ง “แว่นสายดาพระเจ้า” ซึ่งเป็น กระจกสามอันติดตั้งอยู่ร่วมกันบนฐานไม้ ติดเขียนขี้ผึ้งเล่มบาทไว้ที่กระจกแต่ละอัน ตั้งไว้ ตรงหน้าพระพุทธรูปที่ประทับนั่งได้ดันไธรัส

๙. ที่มุมของราชวัตรทั้ง ๔ มุม ตั้งคันทัน กด้วยน้ำว่า สูงประมาณ ๒ เมตร ปีกข้อ ๖ สี ดันละ ๑๐๘ ผืน ๔ ดัน และตั้งเขียนสำหรับ บูชาธาตุ ๔ ไว้มุมละ ๑ เล่ม

๑๐. ตั้งบาตรน้ำมนต์ ปักเทียนน้ำมนต์ ๑ เล่ม ใส่ฝักส้มป่อย ดอกสารภี ดอกคำฝอย ฝิวนะกรูด ใบเฉียงพริ้ว น้ำหอมและน้ำอบไทย เพื่อพระสงฆ์จะได้เสกน้ำพระพุทธรมนต์สำหรับ อภิเษกสรองพระพุทธรูปใหม่

ภาพ ๘๖ แว่นสายดาพระเจ้า

๑๑. โยงด้ายสายสิญจน์จากพระหัตถ์
พระพุทธรูป องค์ที่เป็นพระพุทธรูปปฏิมาประธาน
ในสถานที่แห่งนั้น แผลออกเป็น ๘ สาย แล้วจึง
ด้ายโยงไปให้เป็นรัตนขาลายแก้ว ให้เต็ม
บริเวณมณฑลพิธี ปลายส่วนหนึ่งโยงไปหา
พระสงฆ์พิธี เพื่อท่านใช้ถืออธิษฐานจิตเวลา
เจริญพระพุทธมนต์ และนำด้ายสายสิญจน์มา
พันกับใบคาสดสอดเข้ากับเกลว ๘ ชั้น แล้วนำ
ไปโยงรอบราชวัตร

ภาพ ๘๗ การโยงด้ายสายสิญจน์ในพิธีพุทธาภิเษก

๑๒. จัดเครื่องกำนัล สำหรับค่านับบูชาครูบาอาจารย์ของพระสงฆ์ และมัลคนายก
ผู้ประกอบพิธี ซึ่งเรียกว่า “ขันตั้งหลวง” ประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ดังนี้

- กรวยดอกไม้ จำนวน ๔ - ๘ - ๑๒ - ๒๔ - ๓๖ หรือ ๑๐๘ แล้วแต่กรณี
- กรวยหมากพลู จำนวน ๔ - ๘ - ๑๒ - ๒๔ - ๓๖ หรือ ๑๐๘ แล้วแต่กรณี
- หมาก ๑,๓๐๐ เปี้ย ๑,๓๐๐
- หมาก ๔ ชุด ๔ ท่อน
- ผ้าขาว ผ้าแดง ยาวผืนละ ๑ วา
- เทียนขี้ผึ้งอย่างดี น้ำหนักเทียน ๑ บาท ๑ คู่ หนัก ๑ เฟื้อง ๑ คู่ เทียนเล็ก ๔ คู่
- ข้าวเปลือก ๑๐ ถัง ข้าวสาร ๑ ถัง (ล้านนาเรียกว่าข้าวเปลือกหมื่น ข้าวสารพัน)
- รูปปั้นพระพินธุ และตัวเป้ง (ลูกค้อนน้ำหนักที่ใช้กับเครื่องขัง) อย่างละ ๑ ตัว
- เงิน ๓๐๐ บาท
- เสื่อใหม่ ๑ ผืน
- หม้อน้ำดินเผาใหม่ ๑ ใบ
- กระบวยใหม่ ๑ อัน
- ทัพพีใหม่ ๑ อัน
- พัดใบตาลใหม่ ๑ อัน
- กล้วยน้ำว่าดืบ ๑ เครือ
- มะพร้าว ๑ ทะลาย ตาล ๑ ทะลาย ดันฮ้อย ๔ ถัง

๑๓. จัดอาสนะสำหรับพระสงฆ์นั่งเจริญพระพุทธมนต์ สวดเบ็ญ และธรรมาสน์แสดง พระธรรมเทศนา จัดสถานที่สำหรับให้ศรัทธาประชาชนมานั่งร่วมประกอบพิธี ทั้งในตอนกลางคืน และตอนใกล้รุ่งเช้า จัดเตรียมสังฆทานและปัจจัยบูชาภัณฑ์เทศน์กัณฑ์สวด ที่จะถวายแด่พระสงฆ์ สามเณร และมคณายกผู้ประกอบพิธี พร้อมกับจัด “ขันแก้ว ๕ โกฎาก” คือพานใหญ่ใส่ดอกไม้ รูปเทียน ซึ่งแบ่งออกเป็น ๕ ส่วน และพานดอกไม้สำหรับขอสมทานศีล ไว้ให้เรียบร้อยด้วย ในเวลาเย็นของวันดังกล่าวสถานที่ให้เตรียมของบูชาและทำพิธี “ขันท้าวทั้ง ๔” หรือบอกกล่าว แก่ท้าวจุโลกบาลด้วย

ขั้นตอนที่ ๒

พิธีพุทธาภิเษก จะเริ่มเมื่อเวลาประมาณ ๑๕ นาฬิกา เป็นต้นไป โดยจะอาราธนาเจ้าอาวาส วัดที่ประกอบพิธีนั้น หรือคฤหัสถ์ที่เป็นเจ้าภาพ เป็นประธานทำพิธีจุดรูปเทียนบูชา พระรัตนตรัย มคณายกซึ่งทางล้านนาเรียกว่า “อาจารย์วัด” กล่าวคำบูชาไฟไหว้พระ ประเคนพานดอกไม้ ขอสมทานเบญจศีล เมื่อรับศีลเสร็จแล้วอาราธนาพระเถระที่เจริญด้วยอายุโต มีความชำนาญในการแสดงพระธรรมเทศนาแบบล้านนา ให้เป็นผู้กล่าววาทะธรรมเจริญพระพุทธคุณ ที่ล้านนา เรียกพิธีนี้ว่า “ขอคุณพระเจ้า” โดยให้เจ้าภาพจุดเทียน ๕ แท่ง ที่ปักไว้ในพานหรือ “ขันแก้ว ๕ โกฎาก” ซึ่งมีดอกไม้รูปเทียนจัดวางไว้ ๕ ส่วน ถวายเป็นพุทธบูชา

เมื่อกล่าวคำขอคุณพระพุทธเจ้าเสร็จ เรียบร้อยแล้ว มคณายกจะเป็นผู้อาราธนาพระปริต และกล่าวคำชุมนุมเทวดา บางแห่งจะสืง้อง ใหญ่ขึ้น ๘ ครั้ง เพื่อประกาศให้เทวดา อินทร์ พรหม รับทราบการทำพิธีมหามงคลนี้ จากนั้น พระสงฆ์พิธีทั้งหมดจะเจริญพระพุทธมนต์ ซึ่งเรียกว่า “สูตรตั้งถ้ำ” หรือ “สูตรมนต์ตั้ง” โดยสาธยายบทสวดมนต์ที่ปรากฏใน ๑ ด้านาน หรือ ๑๒ ด้านาน ไม่เว้นแม้กระทั่งบทขัดด้านาน ต่างๆ ไปจนจบบทสุดท้าย

ภาพ ๘๘ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ (สูตรตั้งถ้ำ)

เมื่อพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์เสร็จเรียบร้อยแล้ว จะเป็นเวลาประมาณ ๒๐.๐๐ น. จากนั้นจะอาราธนาพระสงฆ์องค์ธรรมกถึก ที่เป็นนักเทศน์แสดงพระธรรมเทศนา ๕ กัณฑ์ คือ กัณฑ์ปฐมสมโพธิ กัณฑ์สัทธาธรรมาธิกัณฑ์พุทธาภิเษก และธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ขึ้นเทศน์ ดำล้าดับ พบว่าบางแห่งถ้าหากต้องการให้พิธีกรรมใช้เวลาน้อยลงก็อาจคัดตอนลงเหลือเพียงแค่ กัณฑ์ปฐมสมโพธิ และกัณฑ์พุทธาภิเษกก็ได้ พระธรรมเทศนา ๒ กัณฑ์นี้ขาดไม่ได้สำหรับพิธีนี้

เมื่อแสดงพระธรรมเทศนาจบแล้ว
จะอาราธนาคณะพระภิกษุสามเณรสวดเบ็ญ
พุทธาภิเษก ๔ วาร โดยเริ่มตั้งแต่วาร ๑ เรื่อยไป
จนกระทั่งถึงวาร ๔ คือ

วาร ๑ เอโส โน สตุถา

วาร ๒ ตตสฺส เข วรคฺคิยา

วาร ๓ อถโข โส ภควา

วาร ๔ โส ปฐมาภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา

และมักจะจบวาร ๔ ในเวลาประมาณ

ภาพ ๔๘ พระสงฆ์สามเณรสวดเบ็ญพุทธาภิเษก

๒๔.๐๐ น. สตรีพรหมจรรย์ที่ถือบวชนุ่งขาวห่มขาว
จะค่นขึ้นมา เพื่อช่วยกันทำพิธีกว่นข้าวมธุปายาส
คือ ข้าวที่หุงหรือกว่นด้วยน้ำผึ้ง น้ำอ้อย น้ำตาล
ถั่ว งา นม เนย กะทิ เมื่อกว่นเสร็จแล้วจะป็น
เป็นก้อน จำนวน ๔๕ ก้อน ใส่ไว้ในพานเพื่อ
ถวายแด่พระพุทธรูปใหม่ในตอนเช้า

เมื่อเวลารุ่งอรุณ ซึ่งทางด้านนาเรียกว่า
“ยามที่หันลายมือเส้นหลวง” คือ สามารถมอง
เห็นเส้นลายมือที่เป็นเส้นหลักได้ ถึงเวลานั้น
ประธานสงฆ์ หรือเจ้าภาพงานก็จะจุดเทียน
นวพรคุณ ๘ แท่ง ด้านนาเรียกว่าเทียนเหล้ามบาท
ซึ่งหมายถึงนวลโลกุตรธรรมทั้ง ๘

ภาพ ๕๐ พระเถระทำพิธีเบิกพระเนตร

พระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีพุทธาภิเษกจะเริ่มเจริญพระพุทธมนต์เบิกพระเนตร เมื่อเจริญ
พระพุทธมนต์เรียบร้อยแล้วถึงธัมมจักกัปปวัตตนสูตร บทว่า จกฺขุ อุทฺปาติ ญฺหาณิ จกฺขุ
อุทฺปาติ ปณฺญา จกฺขุ อุทฺปาติ วิชฺชา พระมหาเถระผู้เป็นประธานพระสงฆ์พิธี ก็จะปลดผ้าขาว
ที่หุ้มเศียรพระพุทธรูป และทำพิธีไขดาพระเจ้า คือแกะเอาขี้ผึ้งที่ใช้ปิดพระเนตรและพระกรรณ
ของพระพุทธรูปออก แล้วใช้น้ำมันจันทน์ทาที่พระเนตรของพระพุทธรูป เอาแว่นสายดาสะท้อน
แสงยามรุ่งอรุณส่องเข้าที่พระเนตร ทั้งนี้พบว่าบางแห่งก็เอาแว่นสายดาสะท้อนแสงเทียนหรือแสง
จากไฟฉายส่องเข้าที่พระเนตรของพระพุทธรูป บางแห่งก็เพียงแต่กลับด้านที่หันเข้าหาพระพุทธรูป
ออกมาเท่านั้น ขณะที่พระเถระแกะขี้ผึ้งออกนั้นจะมีการถ่มน้ำมนต์และประโคมดนตรี จากนั้นจึง
ถวายข้าวมธุปายาส ตามแบบที่นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสแด่พระพุทธเจ้าในครั้งพุทธบาทกาล

เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ก็จะถวายจุฬัจฉัยไทยทาน เครื่องบูชาภัณฑ์เทศน์กัณฑ์สวด แด่พระสงฆ์ สามเณร ผู้ประกอบพิธีพุทธาภิเษก พระสงฆ์สามเณรอนุโมทนาให้พร บางแห่งพบว่ามีการทำบุญ ตักบาตร และถวายภัตตาหารเช้าด้วย จากการศึกษาวิจัยและการที่ได้โอกาสเป็นผู้จัดพิธีหรือร่วม ประกอบพิธีพบว่า พิธีพุทธาภิเษกนั้นมีจุดสำคัญอยู่ที่การไขดาพระเจ้าหรือเบิกพระเนตร เมื่อไขดา พระเจ้าหรือเบิกพระเนตรแล้วพระมหาเถระประธานพระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีพรมน้ำพระพุทธมนต์ แด่พระพุทธรูปใหม่ ก็ถือว่าการอบรมพระเจ้าสิ้นสุดลงแล้ว พระเจ้าหรือพระพุทธรูปนั้น ก็บรรลु พุทธภาวะเป็นตนเป็นองค์โดยสมบูรณ์แล้ว และพิธีพุทธาภิเษกก็สำเร็จลงอย่างสมบูรณ์

การประกอบพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนານี้ มีเครื่องประกอบพิธีเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่ แล้วเครื่องประกอบพิธีทุกอย่างล้วนมีความหมายอยู่ในตัวที่สามารถอธิบายความได้

เครื่องประกอบพิธีกรรมอบรมสม โภชพระพุทธรูปนี้ ถือเป็นเครื่องสักการะพระพุทธ โดยตรง เพราะผู้ประกอบพิธีที่นำเครื่องเหล่านี้มาถวายเป็นพุทธบูชา จะทำตามพุทธประวัติและ เรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับพระจริยาวัตรของพระพุทธเจ้าทั้งหมด เครื่องสักการะ และวัตถุที่ใช้ประกอบ พิธีพุทธาภิเษกมีดังต่อไปนี้ (มณี พยอมยงค์-ศิริรัตน์ อาสนะ, ๒๕๓๘ : ๔๘ - ๖๒)

ผ้าขาวคลุมพระเศียรพระพุทธรูป (สวดยศหัวพระเจ้า) จากการศึกษาวิจัยพบว่าทุกภาค ของประเทศไทย เมื่อทำการอบรมสม โภชพระพุทธรูปนั้น เมื่อนำพระพุทธรูปใหม่เข้าสู่พิธี นิยมใช้ ผ้าขาวมาเย็บเป็นสวดยหรือกรวยสวมพระเศียรไว้ไม่ให้เห็นพระพักตร์ตลอดเวลาที่ทำการพุทธาภิเษก เพราะสมมติว่าผ้าขาวนี้คืออวิชชา และกิเลสอันเป็นเครื่องหุ้มห่อให้โงมมึนขุ่นหลง ไม่รู้ความจริง ๘ ประการคือ ไม่รู้ทุกข์ ไม่รู้เหตุเกิดแห่งทุกข์ ไม่รู้ความดับทุกข์ ไม่รู้ทางให้ถึงความดับทุกข์ ไม่รู้คิด ไม่รู้อนาคต ไม่รู้ทั้งอดีตและอนาคต ไม่รู้ปฏิจสนุปบาท

เมื่อทำพิธีเสร็จแล้วพระสงฆ์ผู้เป็นประธานจะปลดเอากรวยผ้าขาวนี้ออก เป็นการเผยให้ เห็นถึงการบรรลุพุทธภาวะ รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมวิเศษทั้งปวง ผ้าที่ใช้ทำ“สวดย”หรือกรวยนั้น นิยมเอาไปทำวัตถุมงคลเครื่องราง ผ้ายันต์หรือตะกรุด เชื่อกันว่าป้องกันถึงชั่วร้ายและภูติผีปีศาจได้

ชีผึงปิดตาพระเจ้า ได้แก่ชีผึงที่ใช้ปิด

พระเนตรพระพุทธรูปที่เข้าสู่พิธีอบรมสม โภช คนโบราณถือว่าพระพุทธรูปใหม่ที่สร้างขึ้น มา แม้จะสำเร็จรูปแล้วอย่างสวยงาม ก็ถือว่ายังไม่ เป็นรูปเคารพที่สมบูรณ์ ต่อเมื่ออบรมสม โภช เสียก่อนจึงจะเป็นพระพุทธรูปอย่างแท้จริง การนำชีผึงปิดตาออก ก็เท่ากับการได้ตรัสรู้ พ้นจากอวิชชาทั้งปวงนั่นเอง

ภาพ ๕๑ การนำชีผึงปิดตาพระเจ้า

ทั้งนี้ในขณะที่นำพระพุทธรูปใหม่มาประดิษฐานในบริเวณราชวัดแล้ว พระสงฆ์สามเณร หรือเจ้าหน้าที่ผู้รู้พิธี จะนำเอาขี้ผึ้งแท่งที่ทำให้อ่อนตัวแล้วนำไปปิดที่พระเนตร และพระกรรมของ พระพุทธรูปที่จะทำพิธีพุทธาภิเษก เมื่อพระสงฆ์ประกอบพิธีพุทธาภิเษกไปถึงตอนทำพิธีไชตา พระเจ้า หรือพิธีเบิกพระเนตร พระมหาเถระผู้เป็นประธานสงฆ์จะเปลื้องผ้าขาวที่คลุมพระเศียร พระพุทธรูปออกแล้วแกะขี้ผึ้งที่ปิดพระเนตร พระกรรมออกไต้พานที่เตรียมไว้ ขี้ผึ้งเหล่านี้ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ใช้หุงทำสีผึ้งทาปากเพื่อให้เกิดเสน่ห์เมตตามหานิยม บ้างก็ใช้หุงเป็นสีผึ้งทาแผล ที่เกิดจากไฟไหม้ น้ำร้อนลวก รวมทั้งป้องกันภูติผีปีศาจ ภัยอันตรายได้ทั้งหมด

การใช้ขี้ผึ้งปิดพระเนตร พระกรรม พระพุทธรูปนี้ ก็ถือเอาตามนัยแห่งผ้าขาวที่คลุม พระเศียรนั่นเอง คือพระพุทธรูปที่ยังไม่ผ่านพิธีพุทธาภิเษกก็หมายถึงยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังมีอาสวะ กิเลสอยู่ เมื่อเปิดออกแล้วก็ถือว่าพระพุทธรูปนั้นตรัสรู้แล้ว เป็นพระพุทธรูปโดยสมบูรณ์ ถึงพร้อม ด้วยปัญญาจักษุ พุทธิจักษุ และสมันตจักษุอย่างสมบูรณ์

ราชวัด หมายถึงรั้วพิธี ร้วมงคล หรือ เขตแดนที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับใช้ประกอบพิธีมงคล มาตั้งแต่โบราณกาล อาจสานด้วยไม้ไผ่หรือใช้ ไม้จริงก็ได้ การทำราชวัดในพิธีพุทธาภิเษกนี้ แม้จะ ไม่มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติแต่ อย่างใด แต่นิยมทำขึ้นเพื่อให้เป็นการเหมาะสม กับพิธีมงคลมากกว่า

ภาพ ๕๒ ร้วราชวัดที่ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ

เทียน ที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษก ประกอบไปด้วย

- เทียน ๑ คู่ สำหรับจุดที่โคะหนุบูชา อันเป็นธรรมเนียมเดิม นับว่าเพื่อใช้บูชาพระธรรม และพระวินัย พบว่าบางแห่งเทียนด้านขวามือทำเป็นเทียนทอง และด้านซ้ายมือทำเป็นเทียนเงิน
- เทียนชัยมงคล ยาวประมาณ ๑.๕๐ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓ นิ้ว ตั้งไว้กลาง มณฑลพิธี ใช้จุดเป็นพุทธบูชาตั้งแต่เริ่มประกอบพิธีไปจนกระทั่งเสร็จพิธี
- เทียนชัยมงคลซ้ายขวา ยาวประมาณ ๑.๐๐ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓ นิ้ว ตั้งไว้ในโถงน้ำมนต์ที่วางตั้งอยู่ข้างเทียนชัยมงคล ใช้จุดเพื่อเสกทำน้ำพระพุทธรมนต์
- เทียนธาตุ ๔ มุม ยาวประมาณ ๑.๐๐ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓ นิ้ว ตั้งไว้ที่มุม ของราชวัดทั้ง ๔ มุม นับว่าใช้จุดเพื่อเป็นการบูชาธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ อันเป็นส่วนประกอบของ สังขารธรรมทั้งปวงในโลกนี้

- เทียนพุทธวิปัสติ ยาวประมาณ ๑.๐๐ เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๓ นิ้ว แล้วปิดด้วยทองคำเปลว พบว่าบางแห่งใช้กระดาษทองติดกันเป็นระยะ ตั้งไว้ตรงหน้าพระพุทธรูป นับว่าใช้จุดเพื่อเป็นการบูชา “วิปัสติ” ซึ่งแปลว่าการเห็นแจ้งหรือการเห็นอย่างวิเศษนั่นเอง

- เทียนนวหรรณ ๕ เล่ม ยาวประมาณ ๑๒ นิ้ว เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑.๕ นิ้ว ใช้จุดเพื่อเป็นการบูชาพระนวโลกุตตรธรรม ๘ วางไว้ที่หน้าพระพุทธรูปองค์ที่จะทำพิธีพุทธาภิเษกนั้น

จากการวิจัยพบว่าเป็น เทียนชัยมงคล เทียนชัยมงคลซ้ายขวา เทียนธาตุ ๔ และเทียนพุทธวิปัสติ เป็นการรับเอาธรรมเนียมมาจากพิธีพุทธาภิเษกของภาคกลาง ในล้านนาพบว่าหากพิธีพุทธาภิเษกนั้นถ้ามีวัตถุมงคลรวมอยู่ด้วย หรือเป็นการพุทธาภิเษกวัตถุมงคลโดยตรง ก็นิยมให้มีการจุดเทียนดังกล่าวด้วย แต่ถ้าเป็นการทำพิธีพุทธาภิเษกพระพุทธรูปอย่างเดียว คงใช้เฉพาะเทียน ๑ คู่ ที่โต๊ะหมู่บูชา และเทียนนวหรรณ ๕ แท่ง ใช้จุดในตอนทำพิธีเบิกพระเนตรเท่านั้น

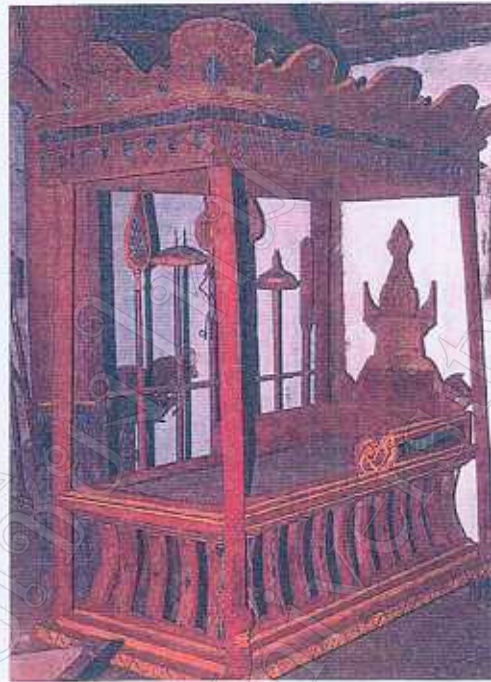
อาสนาของคำ คือปฏิจจกัณฑ์ประทับของพระพุทธเจ้า ถือเป็นเครื่องสักการะที่สำคัญอย่างหนึ่ง หากพิจารณาตามเรื่องจะเห็นว่า อาสนานี้เป็นเครื่องสูงหรือเครื่องราชูปโภคของพระมหากษัตริย์ คนโบราณถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นกษัตริย์มาก่อน แม้พระองค์จะเสด็จออกบรรพชาและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วก็ยังถือว่าเป็นพระมหากษัตริย์อยู่ อาสนาประกอบด้วยเตียงซึ่งมีขนาดต่างกันไปตามกำลังศรัทธาของทายาทายิกาจะทำถวาย มีลักษณะเป็นเตียงสลักเสลาหรือเขียนลายทองรดน้ำอย่างงดงาม มีเสา ๔ เสาตั้งต่อจากเตียงขึ้นข้างบน ทำเป็นกระงะงมีพदानหรือภาษาโบราณเรียกว่า “ทงมัน” ทั้งหมดเขียนด้วยลายทองหรือแกะสลักอย่างประณีต ด้านพระเศียรทำขอบไม้กระดานสูงกว่าด้านข้างบนอาสนาของคำนั้นปูด้วย “สาตบ่าง” คือเสื่อที่ทำด้วยลานขุนแผนซึ่งล้านนาเรียกว่า “ตองสาต” ใช้ก้านมาจักเป็นดอกแล้วนำมาสานเป็นเสื่อผืนยาวพอเหมาะ กับอาสนา ขลิบด้วยผ้าดินหรือผ้าลายทอง ๔ มุม เป็นมุมเฉียง ผสานกับการขลิบผ้าไปรอบเสื่อ และเรียกเสื่อนี้ว่า “สาตบ่าง” หากไม่เขียนเฉียง ๔ มุมและไม่ขลิบด้วยผ้าเรียกว่า “สาตตองขาว” แล้วมีหมอนวางไว้ทางด้านหัวนอนของของคำเรียกว่า “หมอนผา” คือหมอน ๓ เหลี่ยม นับเป็นเครื่องสูงชนิดหนึ่งของล้านนา ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์และเจ้าเมืองในสมัยโบราณ การทำหมอนผานั้น ใช้ผ้าเย็บหมอนรูป ๓ เหลี่ยมคล้ายขวานแล้วมัดด้วยนุ่น หน้าหมอนปักด้วยลวดลายตามที่เห็นงาม บางแห่งใช้ดินทองหรือดินเงินปักเป็นลวดลายงดงาม หุ้มด้วยเปลือกหมอนสีขาวหรือสีอื่นแล้วแต่ความเหมาะสม ข้างอาสนาของคำนี้จะตั้งเครื่องท้าวห้ำประการไว้

เครื่องท้าวห้ำประการ คือเครื่องราชูปโภคหรือเครื่องใช้สอยของกษัตริย์ อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๔๒ : ๒๑๕) กล่าวว่า “เครื่องท้าวห้ำประการ หมายถึงเครื่องราชูปโภคหรือเครื่องใช้สอยของกษัตริย์ มักจะปรากฏในวรรณกรรมส่วนที่กล่าวถึงเครื่องทรงของกษัตริย์...บางแห่งกล่าวว่าเครื่องท้าว ห้ำประการ หมายถึงเครื่องแสดงความเป็นกษัตริย์...เรียกว่าเครื่องเทียมยศ”

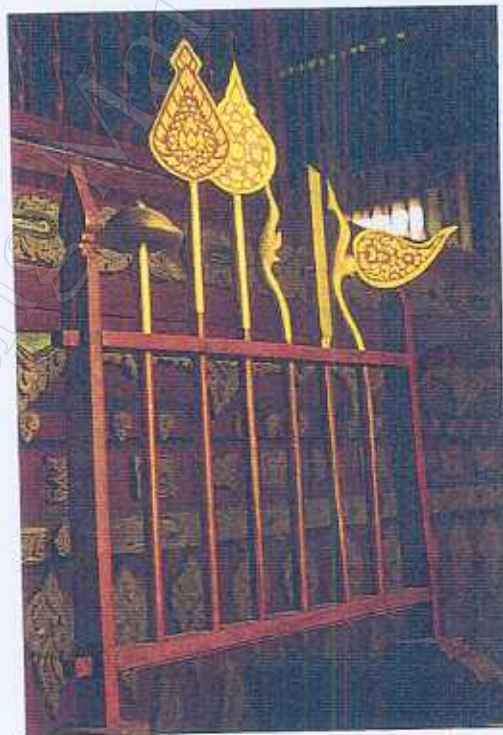
เครื่องท้าวห้าประการจัดว่าเป็นเครื่องสูงแบบล้านนา ที่ปรากฏนั้นมักใช้เป็นเครื่องใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ล้านนาเรียกว่าการอบรมสมโภชพระเจ้าหรือพิธีพุทธภิเษก เป็นเครื่องสัญลักษณ์หน้าที่แสดงถึงการยกย่องฐานะพระพุทธรูปให้เกิดสถานะแห่งความ ศักดิ์สิทธิ์ ความขลัง และน่าเลื่อมใส มีลักษณะเฉพาะตัวรวมกันเป็นหมวดหมู่ซึ่งมีอยู่หลายชั้น มักจะปักวางบนฐานเสียบที่ทำด้วยไม้

เครื่องท้าวห้าประการที่นำมาใช้ในพิธีพุทธภิเษกนั้น ก็น่าจะมาจากคติที่ยกย่องว่า พระพุทธเจ้า ทรงกำเนิดในราชตระกูลโดยเป็นอุกโคตุมหาวชิราวุธ คือสูงส่งทั้งตระกูลฝ่ายพระราชบิดา และพระราชมารดา เป็นกษัตริย์สุภุมมาลชาติที่มีฐานะเสมอพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อครั้นแล้วพระองค์ก็อยู่ในฐานะแห่งธรรมราชา ก็เป็นพระราชาแห่งธรรม ดังนั้นจึงควรมีเครื่องราชูปโภคประดับพระราชอิสริยยศ เครื่องท้าวห้าประการหรือเครื่องเทียมยศนี้ประกอบด้วย

๑. เฝิงฉัตต์ คือฉัตรหรือกระพุ่มฉัตร
๒. พัดข้าว คือพัดใบก
๓. จวมอร คือบังแทรก
๔. ละแ - บังวัน คือบังสุรย์
๕. ไม้เท้าไม้วา (ไม้เท้ายาว ๑ วา มักทำหัวนาคประดับ)

ภาพ ๕๓ อาสนาองค์ำ

ภาพ ๕๔ เครื่องท้าว ๕ ประการ

อัฐบริวาร คือเครื่องใช้อันควรแก่สมณ
บริโศ ๘ อย่าง ได้แก่ สบง จีวร สังฆาฏิ บาตร
มิดโกน เข็มเย็บผ้า ประคดเอว เครื่องกรองน้ำ
ของเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงออกถึงความเป็น
นักบวชของพระพุทธเจ้า ปัจจุบันนี้อาจมีของใช้
อย่างอื่นที่ควรแก่สมณเพศใช้สอยที่ไม่ขัดกับ
พระธรรมวินัย เช่น ไม้เท้า รองเท้า ตาลปัตร
ขันโตกสำหรับใส่ภัตตาหาร ขันน้ำล้างหน้า ไม้
สีกั้น เสื้อ หมอน หมอนสามเหลี่ยม ผ้าห่ม ผ้าปู
ที่นอน ผ้าปูที่นั่ง มุ้ง คนโท กระโถน เป็นต้น

ภาพ ๕๕ เครื่องอัฐบริวาร

คันธาละ ตั้งไว้เพื่อเป็นอนุสสติถึงเมื่อครั้งที่พระนางสิริมหามายามีประสูติกาลเจ้าชาย
สิทธัตถะ ณ สวนลุมพินีวัน ได้คันธาละ

คันโพธิ์ ตั้งไว้เพื่อเป็นอนุสสติระลึกถึง เมื่อครั้งที่พระองค์ท่านนั่งตรัสรู้อนุตรสัมมา-
สัมโพธิญาณ ณ โคนต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นสหชาติที่เกิดขึ้นพร้อมกับการประสูติของเจ้าชาย
สิทธัตถะ

น้ำกัณฐกะ คือน้ำที่เจ้าชายสิทธัตถะทรงขังขณะเสด็จออกมหาภิเนษกรรม น้ำนี้เป็น
สหชาติที่เกิดขึ้นพร้อมกับการประสูติของเจ้าชายสิทธัตถะ

หม้อขาว ๔ ใบ คือหม้อดินเผาทำสีขาวล้วน ใส่น้ำให้เต็ม ใช้ผ้าขาวหุ้มปากหม้อ
แล้วตั้งไว้ ณ มุมทั้ง ๔ ของราชวັตร หมายถึงมุมทรัพย์ ทั้ง ๔ ซึ่งเป็นสหชาติที่เกิดขึ้นพร้อมกับการ
ประสูติของเจ้าชายสิทธัตถะคือ ขุมที่ ๑ ชื่อว่าเสโจ ขุมที่ ๒ ชื่อว่าเอโด ขุมที่ ๓ ชื่อว่าอุปปโล
ขุมที่ ๔ ชื่อว่าปญฺชริโก

โคอุสุภราช คือวัวตัวประเสริฐ ยังไม่ทราบที่มาแน่นอน บางท่านกล่าวว่าเป็นสหชาติอีก
ประการหนึ่ง ที่เกิดมาพร้อมกับเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงใช้ในการประกอบพระราชพิธีแรกนาขวัญ
เมื่อครั้งยังเป็นพระราชกุมาร แต่ความคิดหนึ่งอาจหมายถึงวัวซึ่งนำฝูงวัวทั้งปวง ซึ่งหมายความว่า
พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำนั่นเอง

สหชาติของพระพุทธเจ้า ที่ปรากฏในพุทธประวัติมีอยู่ ๘ ประการ คือพระนางยโสธรา
พระอานนท์ กาฬุทายีอำมาตย์ ฉันทะอำมาตย์ น้ำกัณฐกะ คันพระศรีมหาโพธิ์ ขุมทรัพย์ทั้ง ๔
(บำเพ็ญ ะวิน, ๒๕๓๑ : ๓๒)

กาเขียว ๘ กำ ในงานพุทธาภิเษกพระพุทธรูปนั้น จะนำเอาคาเขียวคือ ใบหญ้าคาสด ขนาดยาวประมาณ ๑ ศอก มามัดด้วยดอกจันทน์ ๘ มัด แต่ละมัดมีขนาดประมาณหนึ่งกำมือ แล้วทำเป็นแพวางไว้ใต้ฐานพระพุทธรูปองค์ที่จะทำพิธีพุทธาภิเษก หรือวางไว้ในที่สมควร แล้วอาราธนาพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดหน้าตักกว้างประมาณ ๕ นิ้ว มาวางไว้บนแพหญ้าคานี้ โดยทำตามตำนานที่ปรากฏในพุทธประวัติว่า วันที่พระพุทธเจ้าจะตรัสรู้ในวันระหว่างทางที่พระองค์จะเสด็จไปสู่ต้นศรีมหาโพธิ์นั้น โสติดิยะพราหมณ์ซึ่งเป็นชาวบ้านอาศัยอยู่ท้องถิ่นดังกล่าว ไปเกี่ยวหญ้าคา เมื่อพบพระพุทธเจ้าจึงแบ่งหญ้าคาที่ตนนำมาถวาย เพื่อใช้สำหรับรองนั่ง จำนวน ๘ กำมือ พระพุทธองค์ใช้ปูเพื่อประทับนั่ง ด้วยพุทธบารมี อาสนะหญ้าคากลายเป็นรัตนบัลลังก์สูง และสวยงามยิ่ง เป็นเหตุให้พระย้าวสวัตติมาราชเมื่อทราบเรื่องนี้เข้าก็เกิดความอิจฉาในพระบารมี จึงยกกองทัพมารทั้งหลายนมาแย่งเอารัตนบัลลังก์ แต่ก็พ่ายแพ้ไป

อันนี้กับการลอยถาด พุทธประวัติกล่าวว่า “เมื่อพระสิทธัตถะได้รับการถวายข้าวมธุปายาสที่ที่นางสุชาดาใส่ในถาดทองนำไปถวาย เมื่อรับถวายเสร็จแล้ว ก็ทรงนำถาดทองและข้าวมธุปายาสนั้นมาพิจารณาว่าจะทำอย่างไร ในที่สุดก็ทรงดำริว่า เราได้บำเพ็ญทุกรกิริยาเป็นเวลานานถึง ๔๕ วัน ซึ่งเป็นเรื่องทำได้ยากและอุกฤตอย่างยิ่ง สมควรแบ่งข้าวมธุปายาสออกเป็น ๔๕ ก้อน และเสวยให้หมด ดังนั้น พระสิทธัตถะจึงทรงแบ่งข้าวและเสวยตามที่ทรงตั้งพระทัยไว้ เมื่อเสวยอิ่มแล้ว เสด็จนำถาดทองไปลอยน้ำพร้อมกับตั้งสัตยาธิษฐานว่า “หากการบำเพ็ญของเราจะได้บรรลุนิพพานสูงสุดคือ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ขอให้ถาดทองนี้ไหลทวนกระแสน้ำขึ้นไป แล้วคงสู่บาตร หากไม่สำเร็จสมดังปรารถนา ขอให้ถาดไหลไปตามกระแสน้ำอย่างธรรมดาเถิด เมื่อทรงตั้งสัตยาธิษฐานแล้ว ก็ลอยถาดลงไป ทันใดนั้นได้เกิดเหตุมหัศจรรย์ขึ้น ถาดทองนั้นได้ลอยทวนกระแสน้ำขึ้นไปพอประมาณแล้วคำดิ่งลงไปใต้บาตร ไปตกกระทบเศียรพระยาภานาคราช แล้วไปช้อนอยู่บนถาดทองอีกสามใบที่พระพุทธเจ้าพระองค์ก่อนได้ทรงลอยถาดด้วยกริยาอย่างกัน พระยาภานาคราชซึ่งกำลังหลับอยู่ได้สะดุ้งตื่นขึ้นและกล่าวออกมาว่า “เราหลับไปเพียงครู่เดียวพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ก็องค์แล้วหรือนี่” อันนี้ก็คือแม่น้ำเนรัญชรา ถาดทองและข้าวมธุปายาสก็คือสิ่งที่นางสุชาดานำมาถวาย และรูปปั้นพระยาภานาคราช ก็หมายถึงพระยาภานาคราชนั่นเอง

พิธีทำข้าวมธุปายาส ขณะที่พระสงฆ์และ
ทายกทายิกาบางส่วนทำพิธีพุทธาภิเษกนั้น
ศรัทธาประชาชนบางส่วนก็ช่วยกันกวนข้าว
มธุปายาสให้ทันรุ่งอรุณที่จะถวายเป็นพุทธบูชา
ศรัทธาประชาชนจะดักข้าวมธุปายาสใส่พาน
หรือถ้วยใหญ่ ทำเป็นคำพอประมาณ จำนวน
๔๕ คำ ตามที่ปรากฏในพุทธประวัติ นำไปวาง
ไว้บนโต๊ะที่ได้จัดเตรียมไว้แล้ว การถวายนั้น
มีคณาภ หรือพระมหาเถระผู้เป็นประธาน
พระสงฆ์พิธี จะเป็นผู้นำกล่าวถวาย

ภาพ ๕๖ พิธีการกวนข้าวมธุปายาส

แฉวนสายตาพระเจ้า อุดม รุ่งเรืองศรี (๒๕๔๒) กล่าวว่า “เป็นเครื่องใช้ในพิธีกรรม
การอบรมสมโภชพระพุทธรูป โดยเฉพาะพระประธานหรือพระพุทธรูปขนาดใหญ่ ลักษณะเป็น
โครงไม้ตั้งบนฐานสูงประมาณ ๑ สอก มีไม้ติดกับส่วนบนเพื่อทำให้เป็นสามแฉก โดยให้ระยะ
ปลายของทั้งสามแฉกนั้นยาวเท่ากัน ติดกระจงกาดัดกลมขนาดประมาณฝ่ามือเข้าที่ส่วนปลายของ
ทั้งสามแฉกนั้น และอาจทำลวดลายประกอบบนโครงไม้ตามที่เห็นว่าสวยงาม...” (สารานุกรม
วัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่มที่ ๑๒, ๒๕๔๒ : ๖๔๑๐ - ๖๔๑๑)

แฉวนสายตาพระเจ้านี้หมายถึงญาณ ๓ คือ อตัตตญาณ จตุปปาตญาณ อาสวักขยญาณ
ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ มณี พยอมยงค์ (๒๕๓๘) กล่าวว่า

การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น ใช้ความรู้คือดวงปัญญาพิสัยดังแฉวนต้อง
เพื่อเอาชนะกิเลสตัณหา เรียกว่าญาณ ๓ ที่เกิดขึ้นกับ พระพุทธเจ้าได้แก่

๑. อตัตตญาณ แฉวนคือความรู้ที่สามารถต้องเห็นอติตตชาติของพระองค์ที่ได้
อุบัติขึ้นในโลก บ้าเพญูบารมีมาโดยลำดับ เช่น ชาติที่อุบัติเป็นพระเดมิย์ไ้ ชาติที่
เป็นพระมหาสถ และชาติที่เป็นพระเวสสันดร เป็นต้น ตามที่ปรากฏในนิบาตชาดก
เป็นอติตตชาติ เรียกว่า พระเจ้า ห้าวร้อยชาติ มีทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง

๒. จตุปปาตญาณ แฉวนอันที่ ๒ คือ ความรู้ที่ต้องเห็นการเกิดของสัตว์ทั้งหลาย
ทั้งอดีตและปัจจุบัน

๓. อาสวักขยญาณ แฉวนอันที่ ๓ หมายถึงความรู้ที่ต้องให้เห็นความหมดสิ้น
ไปแห่งกิเลสและอาสวะกิเลสทั้งหลาย ทั้งที่เป็นของหยาบและละเอียดให้หมดไป...
(มณี พยอมยงค์ - ศิริรัตน์ อาสนะ, ๒๕๓๘ : ๕๕ - ๕๖)

ข้อสี่ ๑๐๘ ผืน ที่ปักตามคันกล้วย ณ มุมทั้ง ๔ ของราชวัตร หมายถึงฉัพพรรณรังสี คือรัศมี ๖ ประการ ซึ่งเปล่งออกจากพระวรกายของพระพุทธเจ้า นับตั้งแต่วันตรัสรู้เป็นต้นมา คือ

๑. นิล สีเขียวเหมือนดอกอัญชัน
๒. पीत สีเหลืองเหมือนหิรัญยาคง
๓. โลหิต สีแดงเหมือนตะวันอ่อน
๔. โอทาศ สีขาวเหมือนแผ่นเงิน
๕. มัญญชฎ สีแดงเหมือนหงอนไก่
๖. ประภัสสร สีเลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก

เฉลว หรือ ตาเฉลว ๗ ชั้น เป็นเครื่องรางชนิดหนึ่งของล้านนา เชื่อว่าตาของรุ่งหรือเหยี่ยว ที่ล้านนาเรียกว่าเฉลว เป็นสัตว์ที่มีสายตาไวมากสามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ได้รวดเร็ว การทำตาเฉลว ๗ ชั้นไว้ในพิธีก็เชื่อว่าจะป้องกันสิ่งที่ไม่ดีไม่งามไม่ให้มาทวงพรุนั้น ไม่เกี่ยวเนื่องกับพุทธประวัติ

ภาพ ๕๗ ขันตั้งหรือเครื่องกำนัล

ขันตั้งหรือเครื่องกำนัล เป็นของค่านับบูชาตามธรรมเนียมไม่เกี่ยวเนื่องกับพุทธประวัติ

ขันดอกไม้ ๕ โกลุ่ก คือพานขนาดใหญ่ สำหรับใส่ดอกไม้ที่แบ่งเป็น ๕ โกลุ่ก หรือ ๕ ส่วน ใช้ประกอบพิธีกรรมในการขอพระพุทธรูป และขอขมาพระแก้วเจ้า ๕ โกลุ่ก หรือพระปิ่นจรัณณะ ซึ่งหมายถึงพระพุทธรูป พระบศ พระพุทธรบาท พระธาตุเจดีย์ ดินพระศรีมหาโพธิ์, พระธรรม, พระสงฆ์, สมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐาน, และครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ทั้งหลาย

จากการศึกษาวิจัยพบว่าเครื่องประกอบพิธีเหล่านี้ชาวพุทธในล้านน่านำมาใช้ เมื่อจะประกอบพิธีพุทธาภิเษก เพื่อให้เป็นอนุสสรณ์ระลึกเรื่องราวของพระพุทธเจ้า ตามที่ปรากฏในพุทธประวัติ และยังเป็นมรดกศาสนฐาน แสดงให้เห็นถึงธรรมเนียมบางประการที่สืบทอดมาทางวัตถุเหล่านี้ว่ามีความเกี่ยวข้องผูกพันกับพระพุทธเจ้าอย่างไร อย่างน้อยที่สุดเมื่อเสร็จพิธีแล้วก็จะตั้งถวายไว้เพื่อเป็นพุทธบูชา และเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคเสมือนหนึ่งว่าพระพุทธเจ้ายังคงดำรงพระชนม์อยู่